

Skýrsla

heilbrigðis- og tryggingamálaráðherra um meðferðarstofnanir, samkvæmt beiðni.

(Lögd fyrir Alþingi á 126. löggjafarþingi 2000–2001.)

1 FORMÁLI

Hinn 9. október sl. var samþykkt á Alþingi beiðni frá Einari K. Guðfinnssyni og fleiri þingmönnum um skýrslu um meðferðarstofnanir. Beiðin var um upplýsingar um hvaða stofnanir bjóða upp á meðferð fyrir vímuefnasjúklinga, með og án framlaga frá ríkinu, hvar þessar stofnanir eru, hver rekstrargjöld þeirra eru og hvernig meðferð þær bjóða upp á.

Hér á eftir fer lýsing á þeim meðferðarstofnunum sem ráðuneytinu tókst að afla upplýsinga um. Er það von ráðuneytisins að skýrslan gefi glögga heildarmynd af stofnunum á þessu sviði, starfsemi þeirra, fjölda stöðugilda og sérkennum. Einnig er lauslega fjallað um framlög til áfengis- og vímuvarnaráðs og tóbaksvarnanefndar.

Ljóst er að stofnanirnar eru mjög mismunandi, allt frá áratugagömlum geðdeildum ríkisspítala til nýopnaðra vistheimila á vegum áhugasamtaka. Sumar stofnanirnar teljast til heilbrigðisstofnana, aðrar ekki.

Aukinn fíkniefnavandi einkennir starfsemina alla og þótt þungi áfengismeðferðar sé mikill hefur hlutfall annarra fíkniefna aukist mjög.

Vandi vímuefnaneytenda er margvíslegur, bæði líkamlegur, andlegur og félagslegur. Mismunandi úrræði henta hverjum og einum og því eru úrlausnir bæði á sviði heilbrigðis-, trygginga- og félagsmálafirvalda.

Á undanförunum árum hefur verið reynt að sporna við þessari þróun með margvíslegum hætti. Skal þar sérstaklega bent á aukna áherslu á forvarnir, einkum meðal barna og ungmenna, stefnumótun í málefnum langveikra barna, stefnumótun í málefnum geðsjúkra og sérstaka vinnu að málefnum geðsjúkra barna, en börn og unglingar með geðræn vandamál eru einna líklegust til að lenda í glímu við áfengis- og vímuefnavanda síðar á lífsleiðinni. Þá hefur meðferðarúrræðum verið fjölgað, svo sem með nýrri unglिंगadeild á Vogu, komið upp bráðamóttöku á vegum barna- og unglिंगageðdeildar Landspítalans, Barnaverndarstofu og SÁÁ, auk þess sem komið hefur verið á virku samráði þessara aðila, sérstaklega að því er varðar vandamál barna og unglिंगa. Þá hefur Forvarnasjóður styrkt ýmis forvarna- og meðferðarverkefni, einkum nýjungar og tilraunaverkefni á því sviði.

Ekki liggja fyrir miklar upplýsingar um árangur meðferðar. Ljóst er að auka þarf áherslu á árangursmat hinna ýmsu meðferðarstofnana og meðferðarleiða til að tryggja sjúklingum sem bestan árangur og sem besta nýtingu fjárveitinga til málaflokksins.

2 YFIRLIT YFIR STOFNANIR

Í skýrslunni er leitast við að gefa yfirlit yfir þær meðferðarstofnanir sem sjá um vímuvarnir og bráða- og eftirmeðferð vímuefnasjúklinga með beinum eða óbeinum stuðningi hins opinbera. Jafnframt er gerð grein fyrir stofnunum sem sinna sambærilegum verkefnum án stuðnings hins opinbera.

Þar sem flestar stofnanir fá einhvern stuðning frá hinu opinbera er annars vegar miðað við stofnanir sem fá úthlutað fjármagni í A-hluta fjárlaga og hins vegar stofnanir sem eru ekki tilgreindar sérstaklega í fjárlögum.

Barnaverndarstofa gegnir veigamiklu starfi við meðferð ungra vímuefnafíkla og er því einnig stuttlega gerð grein fyrir meðferðarheimilum á vegum hennar.

2.1 Stofnanir á fjárlögum.

2.1.1 Landspítalinn – háskólasjúkrahús.

Landspítali við Hringbraut.

Meðferð við ávana- og fíkniefnanotkun hefur í marga áratugi verið snar þáttur í starfsemi geðdeilda ríkisspítalanna. Skyldur ríkissjúkrahúss eru margþættar og felast meðal annars í því að taka við sjúklingum að beiðni lækna og lögreglu hvenær sem fram á það er farið. Hlutfall geðsjúkra fíkniefnaneytenda hlýtur því ávallt að vera hærra á slíkum deildum en hjá öðrum stofnunum sem ekki hafa sambærilegar skyldur.

Á Kleppsspítala var rekin göngudeild fyrir áfengissjúklinga en árið 1979 var tekin í notkun ný göngudeild fyrir áfengissjúklinga á nýrri geðdeild Landspítalans. Fluttist þá starfsemin úr húsnæði við Flókagötu í nýtt húsnæði geðdeildarinnar.

Geðdeild Landspítala skiptist í sex skorir, áfengis- og vímuefnaskor er ein þeirra en einnig þjónar sameiginleg skor þessum málum.

Áfengis- og vímuefnaskor skiptist í nokkrar deildir:

- Áfengisdeildir, sameiginlegar. Hér er bókfærður kostnaður vegna lækna og annar sameiginlegur kostnaður, sem ekki er hægt að skipta nánar.
- Geðdeild 33A, sem er legu- og dagdeild.
- Göngudeild 32E.
- Dagdeild og sjúkrahótel Flókagötu, deildir 29 og 31. Þessi deild, sem kallast Teigur, var opnuð 1995 og tók við af deild 16 á Vífilsstöðum.
- Gunnarsholt á Rangárvöllum, sem hefur til langs tíma heyrt undir Landspítala.
- Deild 16 á Vífilsstöðum var sjúkrahótel en var lokað árið 1995.

2.1.2 SÁÁ – Samtök áhugafólks um áfengis- og vímuefnavandann.

Stofnfundur SÁÁ var haldinn 1. október 1977 en samtökin eru sjálfseignarstofnun sem rekur ýmsa sjúkra- og þjónustustarfsemi fyrir áfengis- og vímuefnasjúklinga.

Strax eftir stofnun samtakanna var opnuð skrifstofa og fræðslu- og leiðbeiningarstöð í náninni samvinnu við áfengisvarnadeild Heilsuverndarstöðvar Reykjavíkurborgar. Árið 1981 fluttist skrifstofan ásamt göngudeildinni (fræðslu- og leiðbeiningarstöð) í húsnæði SÁÁ í Síðumúla 3–5 í Reykjavík.

Vogur.

Sjúkrastöð var opnuð 7. desember 1977 í Reykjadal í Mosfellssveit. Í maí 1979 fluttist sjúkrastöðin að Silungapólli en sjúkrastöðin Vogur tók til starfa 28. desember 1983. Stöðugildi 31. desember 1999 voru 49,66.

Vík.

Í ágúst 1978 var hafin starfræksla meðferðarheimilis SÁÁ að Sogni í Ölfusi en starfsemin var flutt í húsnæði SÁÁ að Vík á Kjalarnesi í desember 1991. Stöðugildi 31. desember 1999 voru 8,07.

Staðarfell.

Rekstur meðferðarheimilis að Staðarfelli í Dölum hófst í nóvember 1980 og hefur verið þar síðan. Stöðugildi 31. desember 1999 voru 7,51.

Göngudeild, Reykjavík.

Göngudeildin var stofnuð árið 1981, en áður hafði fræðslu- og leiðbeiningarstöð aðsetur að Síðumúla 3–5.

Sambýli, Reykjavík.

Árið 1993 hóf SÁÁ rekstur sambýlis fyrir karlmenn að Miklubraut 1 og rekstur sambýlis fyrir konur að Eskihlíð 3 hófst 15. maí 1995.

Göngudeild, Akureyri.

Í ársbyrjun 1993 hóf SÁÁ rekstur göngudeildar á Akureyri.

Áfangahúsið Fjólan, Akureyri.

Árið 1995 festu samtökin kaup á húsi við Hrafnagilsstræti á Akureyri fyrir rekstur sambýlis fyrir karlmenn en Norðurlandsdeild SÁÁ sér um daglegan rekstur þess.

Unglingadeildir.

Í byrjun árs 2000 hófst rekstur unglíngadeildar á sjúkrahúsinu Vogu (legudeild) og nokkrum mánuðum síðar var hafin starfsemi göngudeildar sem er bæði fyrir unglíngi og aðra skjólstæðinga.

2.1.3 Hlaðgerðarkot.

Samhjálp hvítasunnnumanna er kristilegt hjálparstarf fyrir áfengis- og vímuefnasjúklinga, stofnað 31. janúar 1973.

Samhjálp keypti Hlaðgerðarkot í Mosfellsdal af mæðrastyrksnefnd árið 1973 og hóf þar rekstur vistheimilis fyrir áfengissjúklinga. Reksturinn var greiddur með daggjöldum Tryggingastofnunar ríkisins í fjöldamörg ár en var settur á föst fjárlög ríkisins eftir að heimilið breyttist í afeitrunar- og meðferðarstöð árið 1992.

Í Hlaðgerðarkoti er rúm fyrir 32 einstaklinga. Aðstæður þeirra sem sækja um vist eru mismunandi en oftast liggur að baki löng og ströng neysla vímuefna.

Legudagar í Hlaðgerðarkoti eru 10–11.000 á ári. Stöðugildi 1. desember 1999 voru 10,83.

Meðferðarstarfið byggist á 12 spora kerfi AA-samtakanna með sérstaka áherslu á trúarlegan bakgrunn kerfisins.

Auk reksturs Hlaðgerðarkots rekur Samhjálp eftirfarandi starfsemi að Hverfisgötu 42, Reykjavík, sem ekki er á fjárlögum ráðuneytisins:

- Stoðbýli — áfangaheimili (eftirmeðferð að lokinni dvöl í Hlaðgerðarkoti).
- Göngudeild — ráðgjafarþjónusta rekin af Hlaðgerðarkoti sem eftirmeðferð fyrir þá sem hafa útskrifast þaðan.
- Kaffistofa — súpueldhús.
- Þrjúðir — félagsmiðstöð.
- Dorkas — hjálparstarf fyrir konur, systrafélag.

2.1.4 Víðines.

Víðines, sem var stofnað af Bláa bandinu, var rekið sem vistheimili og meðferðarstofnun

fyrir áfengissjúklinga. Undanfarin ár hefur stöðugt dregið úr virkri meðferð á stofnuninni og vistmenn eru flestir komnir á ellilífeyrisaldur. Því eru framlög til heimilisins ekki talin hér með.

2.1.5 Krýsuvíkursamtökin.

Krýsuvíkursamtökin voru stofnuð árið 1986. Eiga þau og reka Krýsuvíkurskóla, sem er meðferðarstofnun fyrir vímuefnaneytendur. Þar er boðið upp á langtímameðferð fyrir fólk á aldrinum 16–60 ára af báðum kynjum í 6–24 mánuði. Hún byggist á 12 spora kerfi AA-samtakanna, með áherslu á meðferð, nám og vinnu. Markmiðið er að endurhæfa vistmenn svo að þeir nái ákveðinni lífsleikni og komist út í þjóðfélagið að nýju. Rými er fyrir 30 manns.

Stefna stofnunarinnar er að þangað komi menn ekki inn í sína fyrstu meðferð en við innlögn er gert ráð fyrir að vistmaður hafi ákveðið að dvelja í minnst sex mánuði til meðferðar. Þessi staður er hugsaður sem úrræði fyrir þá sem ekki hefur tekist að ná árangri í styttri meðferðum. Flestir vistmenn hafa oft áður farið í meðferð og sumir hafa einhvern tíma vistast á stofnunum fyrir geðsjúka.

Til að styrkja fjárhag stofnunarinnar hefur verið tekið á móti sænskum vistmönnum en tekjur af þeim námu árin 1997–99 27–30% af heildartekjum stofnunarinnar. Stöðugildi 1. desember 1999 voru níu.

2.2 Meðferðar-, áfanga- og gistiheimili.

Hér er um að ræða margar stofnanir sem reknar eru á vegum ýmissa áhugasamtaka um vímuefnavandann. Þar vegur þungt kröftugt starf ýmissa trúarhreyfinga sem hafa unnið mikla sjálfboðavinnu í þágu málefnsins. Þessum stofnunum er skipt í meðferðarheimili, áfangaheimili og gistiheimili.

2.2.1 Meðferðarheimili.

Hér er átt við heimili sem bjóða upp á meðferð með skipulagðri dagskrá. Í þennan hóp flokkast Árvellir, Byrgið og Krossgötur. Árvellir eru með vistunarsamning við Barnaverndarstofu fyrir tíu skjólstaðinga.

Árvellir er meðferðarheimili á Kjalarnesi fyrir ungt fólk á aldrinum 15–20 ára með aðstöðu fyrir 20 skjólstaðinga. Meðferðarheimilið er rekið af Götusmiðjunni sem er í einkaeigu hjónanna Marsibilar Sæmundsdóttur og Guðmundar Týs Þórarinssonar. Þar dvelja á hverjum tíma nokkur ungmenni 16–18 ára, en samningur er milli Barnaverndarstofu og Götusmiðjunnar um að vista tíu unglunga að 18 ára aldri á vegum barnaverndarnefnda. Fjölskyldu- og foreldrahópar hittast einu sinni í viku á Árvöllum. Markmið Götusmiðjunnar er að aðstoða ungt fólk, sem hefur leiðst út í fíkniefnaneyslu og afbrot, við að fóta sig og koma lífi sínu í jákvæðan farveg. Starfsemin miðar að því að hjálpa einstaklingnum að hjálpa sér sjálfur, efla og styrkja sjálfsmynd hans svo að hann geti lifað í samfélaginu og staðið á eigin fótum. Meðferðin er byggð á 12 spora kerfi AA-samtakanna. Á árinu 1999 fékk stofnunin 11 millj. kr. á fjárukalögum frá félagsmálaráðuneytinu og 0,5 millj. kr. styrk frá Reykjavíkurborg. Stöðugildi eru 12.

Byrgið er rekið af kristilegum samtökum og var stofnað í desember 1996. Starfsemin er þrískipt og er einn hluti hennar meðferðarheimili. Boðið er upp á meðferð í þrjá til sex mánuði en hægt er að sækja um framlengingu að þeim tíma liðnum. Vistmenn eru allir eldri en 18 ára og flestir eldri en 24 ára. Hin tvö heimilin sem Byrgið hefur rekið eru áfangaheimili þar sem vistmenn sækja sér fyrst og fremst húsaskjól. Annað var að Vesturgötu 18 í Hafnar-

firði, en því var lokað í lok apríl 2000, og hitt er í Rockville á Miðnesheiði. Þar eru nú 25–30 manns í meðferð. Meðferð er byggð á 12 spora kerfi AA-samtakanna með trúarlegu ívafi. Meðferðargjöld eru 36.000 kr. á mánuði og 20.000 kr. í Rockville. Starfsemin er fjármögnuð með styrkjum frá hinu opinbera, frjálsum framlögum einstaklinga og fyrirtækja. Á árinu 1999 úthlutaði félagsmálaráðuneytið Byrginu 4 millj. kr. til starfseminnar. Launuð stöðugildi eru um þrjú.

Krossgötur reka endurhæfingameðferð að Hlíðasmára 5–7 í Kópavogi fyrir unga vímuefnaneytendur á aldrinum 16–35 ára. Krossinn stofnaði meðferðarheimilið árið 1986 og var það fyrst til húsa að Álfrólsvægi 32 í Kópavogi en varð að sjálfstæðri stofnun árið 1989. Nú býður stofnunin upp á leiguhúsnæði í 20 íbúðum og geta verið þar um 40 skjólstæðingar. Lágmarksdvöl er sex mánuðir en hámark tvö ár. Mánaðarleiga (fæði og húsnæði) er 35.000 kr. fyrir einstakling en 58.000 kr. fyrir hjón. Markmiðið með starfsemi Krossgatna er að auka skilning vistmanna á eigin stöðu og hæfni þeirra til að takast á við nýtt líf án vímuefnabætur. Byggt er á 12 spora kerfi AA-samtakanna. Á árinu 1999 fékk stofnunin 18 millj. kr. frá félagsmálaráðuneytinu og 2 millj. kr. úr Forvarnasjóði. Stöðugildi eru fimm.

2.2.2 Áfangaheimili sem veita stuðning og ráðgjöf.

Heimili sem bjóða upp á stuðning og ráðgjöf í einhverjum mæli eru: Takmarkið, Stoðbýli Samhjálp, Fjólan, Dyngjan, SÁÁ við Eskihlíð og Miklubraut, Risið og Vernd.

Öll heimilin hafa það að markmiði að hjálpa fólki sem er fjölskyldu- og heimilislaut að ná á ný fótfestu í lífinu og halda varanlegt bindindi.

Takmarkið að Barónsstíg 13 í Reykjavík tekur á móti fólki sem er að koma úr áfengis- og vímuefnamedferð. Stofnunin fékk styrk frá Reykjavíkurborg árið 1999 að fjárhæð 1 millj. kr. og að auki 1,2 millj. kr. úr Forvarnasjóði.

Stoðbýli Samhjálp er áfangaheimili að Hverfisgötu 42 í Reykjavík fyrir áfengis- og vímuefnasjúklinga sem lokið hafa meðferð hjá Samhjálp að Hlaðgerðarkoti í Mosfellsdal. Þar er aðstaða fyrir 15 einstaklinga og er lágmarksdvalartími sex mánuðir. Markmið þeirrar félagslegu aðhlynningar sem veitt er í Stoðbýlinu er að gera skjólstæðingum kleift að temja sér nýja lífshætti og varanlegt bindindi á eigin ábyrgð. Jafnframt er þeim skylt að taka virkan þátt í félagsstarfinu í Þríbúðum og er það hugsað sem þáttur af eftir meðferðarstarfi Samhjálp- ar. Styrkur frá Reykjavíkurborg á árinu 1999 nam 3,8 millj. kr. og úr Forvarnasjóði fékk heimilið úthlutað 1 millj. kr.

Fjólan er áfangaheimili á Akureyri fyrir karlmenn sem eru að koma úr áfengis- og vímuefnamedferð (sjá undir SÁÁ). Úthlutun úr Forvarnasjóði á árinu 1999 nam 800.000 kr.

Dyngjan er áfangaheimili fyrir konur, stundum með börn, sem lokið hafa áfengis- og vímuefnamedferð. Er það til húsa að Snekkjuvogi 21 í Reykjavík. Heimilið var stofnað í apríl árið 1988 af áhugakonum um vímuefnavandann. Rými er fyrir tólf skjólstæðinga og þar er eitt stöðugildi. Vistmenn greiða 34.000 kr. fyrir dvölinu en þá er innifalinn allur kostnaður. Þar fyrir utan er reksturinn fjármagnaður með styrkjum frá opinberum aðilum. Reykjavíkurborg veitti styrk á árinu 1999 að fjárhæð 1 millj. kr. og úthlutun Forvarnasjóðs var 2,1 millj. kr.

SÁÁ við Eskihlíð og Miklubraut, Reykjavík veitir áfengisfíklum félagslegan stuðning eftir áfengis meðferð eða á meðan áfengis meðferð stendur á göngudeild.

Risið á Snorrabraut 52 í Reykjavík býður upp á hjálparstarfsemi fyrir áfengis- og vímuefnasjúklinga sem eru að ná sér á strík eftir meðferð á meðferðarstofnunum eða sjúkrahúsum. Stöðugildi eru tvö og rými 18. Rekstraraðili er líknarfélag (sjálfseignarstofnun).

Vernd er áfangaheimili að Laugateigi 19 í Reykjavík sem er rekið af áhugamannafélagi

í nánnum tengslum við fangelsismálastofnun. Þar vistast menn sem koma úr fangelsum eftir að hafa afplánað dóm og lokið stofnanavist á afeitrunarstofnun. Fjöldi rýma er 16–19 og stöðugildin tvö.

2.2.3 Gistiheimili.

Heimili þessi bjóða fyrst og fremst upp á athvarf eða húsaskjól án þess að veitt sé nokkur aðstoð eða ráðgjöf að öðru leyti.

Gistiskýli Reykjavíkurborgar er rekið að Þingholtsstræti 25. Þar er um að ræða neyðarat-hvarf fyrir heimilislausa áfengis- og vímuefnasjúklinga og er það fjármagnað af Reykjavíkurborg. Verktaki annast reksturinn. Stöðugildi eru fjögur yfir veturinn en þrjú yfir sumarið. Á sumrin er lokað frá kl. 10.00 á morgnana til kl. 17.00 á daginn. Rými eru 15.

Þrepið er óháð samtök áhugamanna, sjálfseignarstofnun með fimm manna stjórn. Engin formleg meðferð fer fram á vegum félagsins. Skjólstæðingar hafa húsaskjól og aðstöðu í hús-næði félagsins að Laugarásvegi 24 í Reykjavík. AA-fundir eru reglulega haldnir innan veggja Þrepsins.

2.3 Barnaverndarstofa.

Barnaverndarstofa, sem er stofnun á vegum félagsmálaráðuneytisins, sér m.a. um vistun barna og unglinga til 18 ára aldurs sem eiga við vímuefnavandamál að stríða. Stofnunin rekur starfsemi á ýmsum stöðum um landið.

Stuðlar starfa á grundvelli barnaverndarlaga, nr. 58/1992, og reglugerðar nr. 271/1995, um meðferðarstöð ríkisins fyrir unglinga. Þar segir að starfrækja skuli meðferðarstöð fyrir unglinga á aldrinum 12–18 ára sem eiga við hegðunarerfiðleika og/eða vímuefnavanda að stríða. Stuðlar sinna því misleitum hópi unglinga með margvíslegan vanda.

Á Stuðlum eru tvær deildir, lokað deild, oft kölluð neyðarvistun, og meðferðardeild. Auk þess reka Stuðlar þriðju deildina sem er eftirmeðferð í hús-næði við Skúlagötu í Reykjavík. Stöðugildi eru 25.

Lögregla og starfsmenn félagsþjónustu sveitarfélaga (barnaverndarnefnda) geta vistað ungling á lokaðri deild í neyðartilvikum til skamms tíma, að hámarki 14 daga. Barnaverndarstofa getur vistað ungling á lokaðri deild eftir stök eða ofbeldishegðun sem ekki er unnt að stöðva með öðrum hætti.

Félagsþjónusta sveitarfélaga getur sótt um pláss á meðferðardeild þegar vandinn er orðinn meiri en ráða má við með úrræðum í héraði. Starfsmaður félagsþjónustu sendir umsókn til Barnaverndarstofu, fylgir foreldrum og unglingi á kynningar- og inntökufund og fjórum til sex vikum síðar á greiningarfund. Þar er farið yfir niðurstöður og árangur meðferðar sem og tillögur um áframhald. Starfsmaður félagsþjónustu er viðstaddur útskriftarfund þegar meðferð lýkur.

Sumir unglingar fara í langtímameðferð á meðferðarheimilum á vegum Barnaverndarstofu en stór hluti fer aftur heim eftir meðferð á Stuðlum. Flestir þeirra taka þátt í vikulegri eftirmeðferð í að minnsta kosti sex mánuði.

Barnaverndarstofa er með rekstrarsamning við eftirtaldir þrjár einkareknar meðferðarstofnanir, sem allar sérhæfa sig í vímuefnavandamálum:

Árveili á Kjalarnesi (sjá framar).

Laugaland í Glæsibæjarhreppi í Eyjafirði, en þangað fluttist starfsemi frá Varpholti, sem hóf rekstur í byrjun júní 1997. Í Laugalandi er rými fyrir átta stúlkur og eru stöðugildin fjögur. Að auki eru einn til tveir kennarar í hlutastarfi.

Meðferðarheimilið er rekið sem fjölskylduheimili og búa hjónin sem reka heimilið þar

ásamt tveimur börnum sínum og þeim unglingum sem þar eru vistaðir hverju sinni. Við heimilið starfa auk þeirra hjóna tveir starfsmenn. Sálfræðingur starfar einnig við heimilið í hlutastarfi.

Heimilið að Laugalandi er sérhæft meðferðarúrræði fyrir unga áfengis- og vímuefnaneytendur byggt á 12 spora kerfi AA-samtakanna.

Meðferðarheimilið Jökuldal sem er með rými fyrir sex drengi með vímuefnavandamál. Stöðugildin eru fimm. Meðferðarheimilið var opnað í janúar 2000.

Meðferðin er fyrir unga áfengis- og vímuefnanotendur undir lögaldri. Meðferðarrýmin eru sex og er meðferðin sniðin að þörfum ungra fíkla þar sem lögð er áhersla á fræðslu í formi fyrirlestra, einkaviðtala og hópvinnu.

Auk framangreindra meðferðarheimila eru eftirfarandi heimili rekin á vegum Barnaverndarstofu. Þar eru einnig til meðferðar unglingar sem eiga við vímuefnavanda að stríða.

Hvítárþakki í Borgarfirði er með sex rými fyrir skjólstæðinga og eru þar sex stöðugildi. Meðferðarheimilið hóf starfsemi í lok árs 1998. Hópurinn sem heimilið þjónar eru 13–18 ára unglingar með hegðunarerfiðleika, vímuefnavanda og afbrotahneigð.

Háholt í Skagafirði er með sex rými fyrir skjólstæðinga. Þar er lokað meðferð fyrir 16–18 ára mjög erfiða einstaklinga. Meðferðar- og skólaheimilið Háholt tók til starfa í janúar 1999. Fæstir koma þangað sjálfviljugir og eru því stöðugildin tiltölulega mörg, eða 11–13. Vandamál skjólstæðinganna eru af ýmsum toga en flestir hafa glímt við mikinn fíkniefnavanda, eiga langan afbrotuferil að baki og hafa beitt ofbeldi. Allir eiga þeir það sameiginlegt að hafa hætt í skóla og fjölskyldutengsl eru í upplausn. Skjólstæðingur sem kemur í Háholt dvelur þar að lágmarki í hálf ár en dvölin getur orðið mun lengri. Í sumum tilfellum fara nemendur í Háholti í framhaldsmeðferð á aðrar meðferðarstofnanir, svo sem Vog, Staðarfell eða Árvelli, en koma aftur í Háholt. Þetta er gert til að auðvelda þeim að nýta það sem þeir hafa lært við nýjar aðstæður og til að öðlast frekari reynslu áður en þeir útskrifast. Skjólstæðingar hafa einnig í nokkrum tilfellum útskrifast til fjölskylduheimila á vegum Barnaverndarstofu í framhaldsmeðferð.

Árbót/Berg. Meðferðarheimilin Árbót og Berg í Aðaldal í Suður-Þingeyjarsýslu eru samtals með rými fyrir 10 skjólstæðinga. Stöðugildin eru 12. Stofnunin er ekki fyrir unglinga með vímuefnavandamál heldur þá sem eru með geðræn vandamál. Starfsemin hófst árið 1992 og var þá sértæk lausn fyrir tvo einstaklinga en formlega tóku heimilin til starfa árið 1994 með rými fyrir fjóra skjólstæðinga.

Geldingalækur á Rangárvöllum er meðferðarheimili fyrir yngsta aldurshópinn, þ.e. frá 5–14 ára, með aðaláherslu á börn undir 13 ára aldri. Þar eru sex rými og stöðugildi eru fjögur.

Torfastaðir í Biskupstungum eru með fjögur stöðugildi. Allt að sex unglingar eru vistaðir á Torfastöðum hverju sinni. Flestir þeirra eiga við margvísleg vandamál að etja, svo sem hegðunarerfiðleika, skólavanda, erfiðar heimilisaðstæður og geðraskanir eða hafa verið í vímuefnaneyslu og afbrotum.

2.4 Starfsemi skipt eftir kjördæmum ásamt stöðugildum.

Kjördæmi	Stöðugildi 31/12 1999	Stöðugildi alls
Reykjavík		159
Landspítali, háskólasjúkrahús	56	
Göngudeild		
Meðferðardeild		
Dagdeild		

SÁÁ	63	
Vogur		
Göngudeild, Reykjavík		
Áfangenheimili, Miklubraut og Eskihlíð		
Barnaverndarstofa	25	
Stuðlar		
Áfanga- og gistiheimili		
Takmarkið við Barónsstíg	1	
Stoðbýli Samhjalpar og súpueidhús, Hverfisgötu	4	
Gistiskýli Reykjavíkurborgar, Þingholtsstræti	4	
Dyngjan, Snekkjuvogi	1	
Þrepið, Laugarásvegi	1	
Risið, Snorrabraut	2	
Vernd, Laugateigi	2	
Reykjanes		48
Hlaðgerðarkot, Mosfellsdal	11	
Krýsuvíkurskóli	9	
Byrgið, Hafnarfirði	3	
Byrgið, Rockville, Miðnesheiði		
Árvellir, Kjalarnesi	12	
SÁÁ, Vík, Kjalarnesi	8	
Krossgötur, Kópavogi	5	
Vesturland		14
SÁÁ, Staðarfell á Fellsströnd	8	
Hvítárbakki í Borgarfirði	6	
Norðurland vestra		12
Háholt	12	
Norðurland eystra		22
Göngudeild SÁÁ, Akureyri	6	
Áfangahúsið Fjólan, Akureyri		
Varpholt (nú Laugaland), Eyjafirði	4	
Árbót/Berg, Aðaldal	12	
Austurland		5
Meðferðarheimilið Jökuldal, Skjöldólfsstöðum	5	
Suðurland		19
Gunnarsholt	11	
Torfastaðir í Biskupstungum	4	
Geldingalækur á Rangárvöllum	4	
SAMTALS STÖÐUGILDI		279

3 FJÁRMÁL

Úttekt á fjármálum þeirra stofnana sem eru utan fjárlaga liggur ekki fyrir. Nefnd á vegum félagsmálaráðuneytisins vinnur að úttekt á þessum málum en hún hefur ekki lokið störfum, m.a. vegna þess að ekki hefur tekist að safna saman nauðsynlegum rekstrarlegum upplýsingum frá þessum aðilum.

Beðið hefur verið um upplýsingar frá tíu ára tímabili, en ekki hefur verið unnt að fá samstæðar upplýsingar þar sem hvorki liggja fyrir upplýsingar hjá ráðuneytinu né hjá viðkomandi stofnunum. Því eru aðeins veittar upplýsingar fyrir tímabilið 1993–2000 til að fá samanburðarhæfari upplýsingar og eins er starfsemin að Víðinesí tekin út úr samanburðinum vegna breyttrar starfsemi stofnunarinnar á tímabilinu.

3.1 Rekstrarútgjöld stofnana, fjárveitingar og sértekjur.

Allar tölur eru framreiknaðar til meðalverðlags ársins 2000 eftir vísitölu samneyslu, sbr. töflu 1.

Tafla 1. Yfirlit yfir vísitölu.

Ár	Vísitala samneyslu
1993	100,0
1994	101,8
1995	105,5
1996	111,2
1997	116,0
1998	127,0
1999 (bráðab.)	135,6
2000 (áætlun)	144,4

Heimild: Þjóðhagsstofnun mars 2001,
Þjóðarbúskapurinn Framvindan 2000 og horfur 2001, bls. 86.

Í töflum 2–4 kemur fram rekstrarkostnaður stofnana sem eru á fjárlögum samkvæmt kafla 2.1.

Tafla 2. Launakostnaður meðferðarstofnana 1993–2000 í þús. kr.

Ár	Hlaðgerðar-				Samtals
	Landspítali	SÁÁ	kot	Krýsuvík	
1993	154.322	210.793	39.808	15.699	420.621
1994	164.001	230.690	30.980	19.441	445.113
1995	165.556	242.371	30.805	18.684	457.417
1996	175.533	263.513	29.281	16.431	484.758
1997	178.314	285.850	30.077	17.683	511.924
1998	189.368	263.224	30.506	14.663	497.762
1999	199.584	283.052	29.486	17.777	529.899
2000	205.409	299.758	34.100	0	539.267

Tafla 3. Annar kostnaður meðferðarstofnana 1993–2000 í þús. kr.

Ár	Hlaðgerðar-				Samtals
	Landspítali	SÁÁ	kot	Krýsuvík	
1993	29.371	86.235	33.210	16.510	165.326
1994	27.275	97.920	24.682	23.890	173.767
1995	22.081	86.398	29.116	25.485	163.080
1996	25.589	78.797	22.780	24.057	151.223
1997	23.996	72.726	24.089	9.342	130.152
1998	21.055	83.948	23.769	15.487	144.259
1999	20.998	91.590	22.195	19.431	154.215
2000	21.610	161.550	19.600	0	202.760

Tafla 4. Heildarkostnaður meðferðarstofnana 1993–2000 í þús. kr.

Ár	Hlaðgerðar-				Samtals
	Landspítali	SÁÁ	kot	Krýsuvík	
1993	183.693	297.027	73.018	32.209	585.947
1994	191.276	328.610	55.662	43.331	618.880
1995	187.637	328.769	59.922	44.169	620.497
1996	201.122	342.310	52.062	40.488	635.982
1997	202.310	358.576	54.166	27.024	642.076
1998	210.424	347.172	54.275	30.150	642.021
1999	220.583	374.642	51.681	37.208	684.113
2000	227.019	461.308	53.700	0	742.027

Tafla 4 sýnir heildarkostnað meðferðarstofnana án sértekna, þ.e. samanlagðan launakostnað og annan kostnað.

Tafla 5. Sértekjur meðferðarstofnana 1993–2000 í þús. kr.

Ár	Landspítali	Hlaðgerðarkot			Samtals
		SÁÁ	ot	Krýsuvík	
1993	18.385	11.176	4.349	19.064	52.974
1994	12.657	7.973	3	23.636	44.269
1995	6.280	9.572	2.055	39.780	57.687
1996	8.526	12.040	0	25.746	46.312
1997	5.328	19.763	12	22.455	47.558
1998	4.050	22.367	0	20.829	47.246
1999	6.077	22.257	5	24.360	52.700
2000	3.540	28.368	0	0	31.908

Sértekjur Landspítala voru aðallega sala á framleiðsluvörum Gunnarsholts. Nú eru vistmenn mun yngri en áður og margir hafa verið í sterkum eignum. Því er ekki lagt eins mikið upp úr vinnu og áður í meðferðinni. Um og upp úr 1990 var mikil helluframleiðsla og framleiðsla á milliveggjaplötum en framleiðslan reyndist ekki arðbær og var henni hætt. Sértekjur Krýsuvíkurskóla eru gjöld sænskra vistmanna, en stofnunin hefur haft samning við sænskt sveitarfélag um vistun skjólstæðinga. Þessi fjárhæð nam tæpum 13 millj. kr. á árinu 1999. Þar við bætast gjafir og styrkir auk daggjalda íslenskra skjólstæðinga.

Tafla 6. Framlag heilbrigðis- og tryggingamálaráðuneytisins til meðferðarstofnana og forvarna 1993–2000 í þús. kr.

Ár	Landspítali	SÁÁ	Hlaðgerðarkot		Forv.sjóður		Samtals
			ot	Krýsuvík	Tóbaksvarnir	Styrkir	
1993	165.307	273.243	58.496	14.443	61.575	6.138	579.204
1994	178.619	286.946	50.924	25.536	60.456	12.165	614.645
1995	181.358	285.108	54.258	16.425	52.665	13.551	603.364
1996	192.597	271.166	50.649	18.182	68.495	15.130	616.217
1997	196.982	273.313	53.929	22.918	119.315	17.749	684.205
1998	206.374	279.190	53.905	24.337	127.322	11.827	702.954
1999	214.505	286.561	51.008	24.492	111.367	10.649	698.582
2000	201.869	323.900	53.700	24.000	103.868	6.000	713.337

Tölur 7–9 sýna skiptingu á heildarkostnaði einstakra stofnana eftir deildum. Allar tölur eru umreiknaðar til meðalverðlags ársins 2000.

Tafla 7. Kostnaður Landspítala skipt eftir deildum í þús. kr.

Ár	Sam deildir	Legud 33A	Göngud 32E	Flóka-gata	Gunnars-holt	Landssp Samtals
1993	51.879	45.272	8.536	0	17.990	123.677
1994	57.443	49.214	11.912	0	16.825	135.394
1995	56.083	50.274	14.258	4.377	24.318	149.311
1996	64.372	60.959	14.789	20.291	32.186	192.597
1997	68.580	58.819	16.100	19.146	34.337	196.982
1998	70.951	63.051	16.531	21.242	34.598	206.374
1999	74.056	67.642	15.715	20.400	36.693	214.505
2000	76.459	64.705	13.969	16.561	30.175	201.869

Tafla 7 sýnir kostnað Landspítalans – háskólasjúkrahúss af þeim deildum sem helst fást við meðferð vímuefnasjúklinga. Kostnaður vegna þessara sjúklinga á öðrum deildum, svo sem bráðamóttöku, rannsóknardeildum o.fl., er ekki meðtalinn.

Á árinu 1995 var starfsemin á Vífilsstöðum lögð niður og færð yfir á dagdeild og legudeild á Flókagötu 29–31, sem nú kallast Teigur. Á sameiginlegu deildina er bókfærður allur launakostnaður lækna, félagsfræðinga, sálfræðinga og lækna ritara sem starfa við áfengis- og vímuefnaskor þar sem þessir starfshópar vinna á mörgum stöðum og erfitt er að deila kostnaði á viðkomandi deildir.

Tafla 8. Kostnaður SÁÁ, skipt eftir deildum í þús. kr.

Ár	Vogur	Vík	Staðarfell	Annað Rvík	Göngud. Akureyri	SÁÁ samtals
1993	184.725	33.779	45.575	31.084	1.863	297.026
1994	189.711	48.240	50.419	34.758	5.483	328.610
1995	198.925	44.629	44.963	33.395	6.858	328.769
1996	197.637	47.115	47.040	41.472	9.047	342.310
1997	211.828	45.138	44.709	47.989	7.666	357.330
1998	214.256	35.873	43.116	47.865	6.061	347.171
1999	231.275	47.285	46.489	46.553	9.024	380.625
2000	297.363	49.073	57.232	49.675	7.965	461.308

Heimild: SÁÁ Yfirlit yfir rekstur 1990–2000.

Hér er um að ræða kostnað SÁÁ af sjúkrahúsrekstri en kostnaður SÁÁ við aðra starfsemi er ekki meðtalinn. Undanfarin ár hefur halli sjúkrareksturs verið fjármagnaður af SÁÁ.

Tafla 9. Kostnaður annarra stofnana og útgjöld tengdra sjóða í þús. kr.

Ár	Hlaðgerðar- kot	Krýsuvík	Forvarnarsj. o.fl.	Tóbaks- varnir	Styrkir	Samtals
1993	68.669	14.443	48.764	12.811	6.138	150.826
1994	55.659	25.536	44.150	16.306	12.165	153.815
1995	57.867	16.425	37.339	15.326	13.551	140.508
1996	52.062	18.182	53.345	15.150	15.130	153.868
1997	54.153	22.918	68.486	50.829	17.749	214.135
1998	54.275	24.337	75.816	51.506	11.827	217.761
1999	51.676	24.492	71.255	40.112	10.649	198.184
2000	34.100	24.000	67.281	36.587	6.000	167.968

3.2 Stofnkostnaður.

Ekki er mögulegt að finna út stofnkostnað hjá Landspítala nema kostnað við eignakaup þessara deilda þar sem þær eru hluti af stórrí heild og kostnaðarhlutdeild einstakra deilda ekki þekkt. Hvað varðar aðrar stofnanir hafa þær ekki tiltækar marktækar upplýsingar um stofnkostnað sinn, m.a. vegna eðlis mismunandi samtaka (sjálfboðavinna).

3.3 Ákvarðanir um að setja stofnanir á fjárlög.

Aðilar sem hyggjast hefja rekstur meðferðarheimila sækja um leyfi samkvæmt lögum um heilbrigðisþjónustu til heilbrigðis- og tryggingamálaráðuneytis sem að fenginni umsögn landlæknis og héraðslæknis tekur ákvörðun um starfsleyfi. Við mat á umsókn um starfsleyfi er tekið tillit til eðlis rekstrar, eðlis starfseminnar, fjölda starfsfólks og menntunar þess, rekstraröryggis, húsnæðis o.fl. Óski stofnunin fjárveitinga frá ráðuneyti að fengnu starfsleyfi er sótt um fjárveitingar til Alþingis á hefðbundinn hátt.

Þegar umsvif meðferðarstofnana eru aukin er reynt að meta þörf fyrir fjölgun vistrýma eftir hefðbundnum leiðum, biðlistum o.s.frv. Ákvarðanir af þessum toga eru teknar af ráðherra.

3.4 Stöðugildi á einstökum stofnunum.

Stofnun	Stöðugildi 31/12 1999	Samtals
Landspítali samtals		67
Sameiginleg deild	20	
Legudeild 33A	23	
Göngudeild 32E	5	
Dag- og legudeild, Flókaötu	8	
Gunnarsholt	11	
Hlaðgerðarkot		11
SÁÁ samtals		85
Vogur	50	
Vík	8	
Staðarféll	8	
Göngudeild, Reykjavík	13	
Göngudeild, Akureyri	6	

Krýsuvík		9
Ýmis áfanga- og meðferðarheimili		23
Byrgið	3	
Krossgötur	5	
Dyngjan, Snekkjuvogi	1	
Takmarkið	1	
Stoðbýli Sambjálpar	1	
Súpueldhús Samhjálpar	3	
Risið	2	
Vernd	2	
Gistiskýli Reykjavíkurborgar	4	
Þrepið	1	
Meðferðarheimili á vegum Barnaverndarstofu		84
Stuðlar	25	
Árvellir	12	
Varpholt (nú Laugaland)	4	
Meðferðarheimilið Jökuldal	5	
Hvítárakki	6	
Háholt	12	
Árbót/Berg	12	
Geldingalækur	4	
Torfastaðir	4	

Heimild: Upplýsingar frá viðkomandi rekstraraðilum. Þó er óvissa um stöðugildi hjá ýmsum áfanga- og meðferðarheimilum, m.a. vegna sjálfboðavinnu.

3.5 Kostnaður Tryggingastofnunar ríkisins vegna vímuefna meðferðar erlendis.

Árin 1995, 1997, 1998 og 1999 fór enginn sjúklingur á vegum Tryggingastofnunar í vímuefna meðferð erlendis. Árið 1996 fór einn sjúklingur til Hazelden í Bandaríkjunum og kostaði sú meðferð 1.047.103. kr. Það sem af er árinu 2000 hefur verið samþykkt að greiða meðferð fyrir einn sjúkling á Privatklinikken Gunderuplund í Danmörku. Hver mánuður þar kostar 186.498 kr. (DKK 19.500). Samþykkt var sex mánaða meðferð sem samtals mun kosta 1.118.988 kr. Ferðakostnaður sjúklinganna er ekki meðtalinn í þessum fjárhæðum.

4 MEÐFERÐ

4.1 Sérhæfing stofnana.

Í yfirliti yfir stofnanir kemur fram hvernig einstakar stofnanir sérhæfa sig eða leggja aðaláherslu á ákveðna hópa skjólstæðinga. Hinn almenni ferill er sá að sjúklingur, sjálfur eða með aðstoð annarra, leitar aðstoðar hjá læknum, heilsugæslustöðvum, félagsmálastofnunum, sjúkrahúsum, barnaverndarnefndum (Barnaverndarstofu), skólahjúkrun og fleiri stöðum. Eins leita sumar hjálparstofnanir sjúklinga uppi og bjóða þeim aðstoð. Meðferð hefur verið lýst í umfjöllum um hverja stofnun hér að framan.

4.2 Greining og verkferill.

Meðferð fyrir ávana- og vímuefnasjúklinga á Íslandi má skipta í þrjá aðalflokka:

- meðferð á geðdeild með lækisfræðilegum aðferðum,

- meðferð á stofnunum sem styðjast við 12 spora kerfi AA-samtakanna, sem eru leiðbeiningar um hvernig fyrrverandi ofneytendum áfengis og annarra vímuefna sé ráðlegast að haga lífi sínu á batavegi,
- meðferð á stofnunum sem hafa kristna trú að leiðarljósi.

Þrátt fyrir þessar mismunandi aðaláherslur skarast þær mjög því að á öllum stöðunum þarf lækniþjónustu við, a.m.k. á meðan afeitrun á sér stað, svo og hjúkrunar, félagsráðgjafar, áfengis- og vímuefnaráðgjafar, auk þess sem flestum er beint til AA-samtakanna að lokinni meðferð. Þar virðist fyrrverandi ofneytendum takast best að halda sig frá áfengi og öðrum vímuefnum.

Telja má AA-samtökin helstu stuðningsmeðferðina fyrir þá sem hætt hafa neyslu. Einnig hafa áfangastaðir fyrir fjölskyldu- og heimilislausu fækkað afturhvörfum til neyslunnar hjá fyrrverandi ofneytendum. Alla jafna er litið á fyrstu komu sem bráðatilvik, enda mjög þýðingarmikið að ná til ofneytenda þegar þeir eru móttækilegir. Fyrstu dagana fer greining fram, enda ekki gott að tala við slíka sjúklinga fyrir en bráir af þeim. Óski fólk endurinnlagnar hafa meðferðarstöðvarnar oft þá reglu að láta sjúklinga bíða heima fáeina daga séu þeir ekki í bráðri heilsufarslegri hættu.

4.3 Meðferðartími.

Venjulega er afeitrunartími sjö til tíu dagar. Eftir það dvelja sjúklingar þrjár til fjórar vikur á eftirmeðferðarstofnun. Þetta gildir um áfengissýki og vægari fíkniefni. Þá skiptir miklu hvort ofneytandinn er illa farinn með áralanga neyslu að baki. Sé raunin sú geta bæði þessi tímabil lengst verulega, eða allt upp í þrjá til fjóra mánuði. Þetta eru þó undantekningartilvik.

Miklir fíkniefnaneytendur þurfa oft lengri meðferðartíma. Þá er aðallega horft til eftirmeðferðar á sérstökum stofnunum.

4.4 Árangur.

Árangur meðferðar á hinum ýmsu meðferðarstofnunum er mjög erfitt að meta og bera saman. Skjólstæðingar stofnananna eru mjög misjafnlega á sig komnir, sumir ungir, aðrir gamlir, sumir nýlega fallnir fyrir vímuefnum, aðrir búnir að reyna flest og hafa gengið gegnum í meðferð endurtekið og á fjölda stofnana.

Félagslegar aðstæður eru einnig mjög mismunandi, sem og líkamlegt ástand einstaklinganna. Allir þessir þættir hafa veruleg áhrif á árangur meðferðar.

Dr. med. Kristinn Tómasson yfirlæknir birti í Læknablaðinu 1999 grein um árangur áfengismeðferðar á Íslandi 28 mánuðum eftir innlögn. Hafði hann rannsakað árangur af meðferð 361 sjúklings, sem meðhöndlaður hafði verið á deildum 16 og 33A á Landspítala og á sjúkrahúsi SÁÁ að Vogum.

Í ljós kom að um 16% sjúklinga héldu bindindi í 28 mánuði, best gekk ungum, giftum, fullvinnandi einstaklingum án geðgreiningar, 23–28% þeirra héldu bindindi í 28 mánuði, verstur var hins vegar árangur fráskilinna síkomusjúklinga, en innan við 10% þeirra héldu 28 mánaða bindindi.

Virðist þessi árangur svipaður og erlendar rannsóknir hafa leitt í ljós.

Í annarri rannsókn Kristins Tómassonar kemur fram að meðferðarárangur á dagdeildum er fyllilega sambærilegur við árangur af innlögn á deild.

Ekki liggja fyrir aðrar nýlegar marktækar rannsóknir á árangri meðferðar á öðrum stofnunum.

Sum meðferðarheimilin leggja mikla áherslu á að vistin sem slík sé árangur í sjálfu sér, þar eð einstaklingurinn njóti þar skjóls, góðs mataræðis og umönnunar í stað þess að vera á vergangi, einangraður, húsnæðislaus og jafnvel í afbrotum.

Telja verður að aukna áherslu þurfi að leggja á árangursmat ýmissa meðferðarstofnana og meðferðarleiða svo að nýting fjármagns verði sem best og sem flestum einstaklingum til hagsbóta. Einnig er ljóst að stefna þarf áfram að því að bæta árangur meðferðar við ávana- og vímuefnanotkun.